

OBIDJON SHOFIYEV,

*Termiz davlat universiteti birinchi prorektori
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent*

ERKIN A'ZAM QISSALARIDA PSIXOLOGIZM

(“Javob” va “Otoyining tug'ilgan yili” qissalari misolida)

Annotatsiya: Maqolada Erkin A'zam qissalarida qahramon obrazining psixologik tavsifi va ichki drammatizmi badiiy tahlil etilgan. Adib yaratgan obrazlar orqali shaxs va jamiyat munosabati, insonning ichki dunyosida kechadigan ruhiy to'liqlar va dramatik holatlar chuqur yoritiladi. Maqolada “Javob” va “Otoyining tug'ilgan yili” kabi asarlar tahlili asosida yozuvchining badiiy psixologizmga xos uslubi ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Psixologizm, drammatizm, ichki to'qnashuv, ruhiy holat, qahramon timsoli.

Abstract. The article provides a literary analysis of the psychological characterization and internal dramatism of protagonists in the stories of Erkin Azam. Through the author's characters, the relationship between the individual and society, as well as the mental turmoil and dramatic conditions within the human psyche, are profoundly explored. Based on the analysis of works such as “Javob” and “Otoyining tug'ilgan yili”, the article reveals the stylistic features typical of Azam's literary psychologism.

Keywords: Psychologism, dramatism, inner conflict, mental state, hero image.

O'zbek adabiyotida qissa janri milliy nasriy an'analarning muhim tarkibiy qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur janr xalq og'zaki ijodi bilan yozma adabiyot o'rtasidagi o'zaro ta'sir va bag'rikenglik maydoni sifatida shakllangan bo'lib, o'tgan asr mobaynida ijtimoiy-tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy g'oyalarni yuksak badiiy sa-viyada ifoda etish imkonini berdi. Ayniqsa, 1980-yillarga kelib, qissa janrida realistik psixologizm, ichki drammatizm va falsafiy-estetik muammolarning teran yoritilishi bilan bog'liq yangicha tendensiyalar shakllandi. Bu davrda Tog'ay Murod, Erkin A'zam, Murod Muhammad Do'st, Xayrid-din Sulton kabi ijodkorlar o'zlarining noan'anaviy syujet qurilishi, murakkab qahramon xarakteri va falsafiy umumlashmalarga boy qissalari bilan bu janr rivojiga ulkan hissa qo'shdilar. Ular yarat-gan asarlarda shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar, davr va inson, ruhiy evrilishlar va vijdon dramasi kabi masalalar badiiy tarzda talqin qilindi. Shu bilan birga, mazkur qissalarda modernistik va postmodernistik poetika unsurlari ham sezilarli darajada namoyon bo'lib, o'zbek adabiyotida qissa janrining yangi bosqichga ko'tarilishiga zamin yaratdi.

Bu davr qissachiligini tadqiq qilgan A.Ulug'ov shunday yozadi: “70–80-yillarda paydo bo'lgan bir qator qissalarda esa qalamga olinayotgan hodisani shunchaki hikoya qilishdan ko'ra, uni ich-ichidan yoritishga, badiiy idrok qilib ko'rsatishga harakat, moyillik kuchaydi. Hodisalardagi qarama-qarshiliklarni bor bo'yicha tasvir etish orqali hayotning murakkabliklarini, turmushning ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-axloqiy muammolarini tadqiq qilish, inson shaxsining tabiiy-ijtimoiy qiyofasini o'z ziddiyatlari bilan har tomonlama ochishga intilish o'sdi” [1:15].

Erkin A'zam ijodida qissa janrida yaratilgan asarlar salmoqli o'rinni egallaydi. Adibning shu kunga qadar “Kechirasiz, o'rtoq muallim!”, “Ertak bilan xayrlashuv”, “Otoyining tug'ilgan yili”,

“Javob”, “Bayramdan boshqa kunlar”, “Pakananing oshiq ko‘ngli”, “Chapaklar va chalpaklar mamlakati”, “Shoirning to‘yi”, “Guli-guli”, “Gonolulaga elchi” qissalari chop etilgan.

Erkin A‘zam qissalarida psixologizm nafaqat badiiy uslub sifatida, balki ma‘naviy tahlilning o‘zagi sifatida namoyon bo‘ladi. Muallif qahramonlarning ichki holatini ochishda lirik-psixologik bayon, ichki monolog, ichki suhbat, xotiralar, ramziy holatlar, lirik detallar kabi badiiy vositalardan ustalik bilan foydalanadi. Adib yaratgan qahramonlar o‘z hayotini faqat tashqi voqealar bilan emas, balki ichki kechinmalar va ruhiy tazyiqlar bilan baholaydi. Ular real voqelik bilan murosaga kela olmaydigan, ruhiy tarozisida har bir voqeani qayta baholaydigan, fikriy tanqid bilan hayotga qaraydigan obrazlardir. Ularning ichki dunyosidagi ziddiyat va to‘qnashuvlar tashqi nizolardan ko‘ra qattiqroq va dramatikroq aks etadi. Erkin A‘zamning ushbu uslubi, ya‘ni tashqi voqelik ortidagi ruhiy voqelikni ochish uning nasrini milliy psixologizmning yangi bosqichiga olib chiqadi. Adibning ijodi F.Dostoyevskiy, F.Kafka, Ch.Aytmatov, V.Shukshin kabi badiiy-psixologik yo‘nalishdagi klassiklar bilan ma‘naviy tipologik umumiylik kasb etadi. Erkin A‘zam ham qahramonning ichki dramatzimini jamiyatdagi tub ziddiyatlar bilan bog‘laydi va shu orqali insonning ruhiy qiyofasini keng falsafiy konteksta ochib beradi.

Erkin A‘zam ijodining muhim jihatlaridan biri bu inson ichki dunyosiga badiiy nazar tashlash, uning ruhiy kechinmalari, ichki tuzilishi, axloqiy pozitsiyasi va jamiyat bilan to‘qnashuvi orqali dramatik fojialar yarata olish mahoratidir. Bu xususiyat, ayniqsa, “Javob” qissasida o‘zining mukammal ifodasini topgan.

Qissadagi bosh qahramon Nuriddin Elchiyev nafaqat bir shaxs sifatida, balki butun jamiyatning vijdonini o‘zida aks ettirgan ma‘naviy timsol sifatida namoyon bo‘ladi. Uning obrazi orqali muallif inson va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatni nafaqat ijtimoiy, balki falsafiy, ma‘naviy va psixologik nuqtayi nazardan ham tahlil etadi. Elchiyev hayotga mas‘uliyat bilan qaraydigan, adolatni qadrlaydigan, fuqarolik burchi va vijdonini eng oliy mezon deb bilgan ziyoli shaxs sifatida gavdalanadi. Ammo aynan ana shu fazilatlarini uni jamiyat bilan to‘qnashtiradi.

Elchiyev tashqi hayotda sukunat va loqaydlikka yuz tutgan, murosasiz tizimga qarshi ma‘naviy kurash olib boradi. Uning bu kurashi faol harakatlar emas, balki ichki iztiroblar, ruhiy to‘lqinlanishlar va o‘ziga bergan savollar orqali ifodalanadi. Bu jihatda Erkin A‘zam badiiy psixologizm va ichki dramatzimni o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llaydi.

Muallif qahramonning ruhiy holatini asosan ichki monolog, simvollar, detallar, psixologik portret va mazmunli sukutlar orqali ochadi. Elchiyev ko‘p hollarda fikrga cho‘madi, o‘tmish xotiralarini, insonlar bilan munosabati, “nega javob yo‘q?” degan ichki savol atrofida fikriy kurash olib boradi. Uning ichki drama jarayoni muallif tomonidan real voqealarsiz, badiiy-psixologik tahlil orqali ifoda etilgan. Shuning uchun ham bu asarda voqealar to‘qnashuvi emas, shaxs va tizim, inson va sukut, vijdon va manfaat o‘rtasidagi ruhiy to‘qnashuv markazda turadi.

Qahramonning dramatzimida Frans Kafkaning “Jarayon” asaridagi Yozef K. obrazi bilan ma‘naviy o‘xshashlik ko‘zga tashlanadi. Har ikki qahramon ham irodali, ideallarga sodiq, biroq adolatsiz tizim va jamiyat loqaydligi fonida ruhan tanazzulga yuz tutadi. Ular jamiyatning sukutidan aziyat chekishadi. Kafkaning asarida Yozef K. uchun “ayb” tushunchasi abstrakt va noma‘lum manbaga ega bo‘lsa, Erkin A‘zamda Elchiyev “javob” izlash jarayonida, aksincha, haqiqat va adolatni talab qiladi. Unga qarshi kuchlar aniq, ammo jim. Bu tuzumning eng xatarli jihati: javob bermaslik orqali insonni ruhiy inqirozga yetaklash.

Asardagi “javob” so‘zi markaziy simvol sifatida xizmat qiladi. U faqat jamiyatdan talab qilingan rasmiy tushuntirish emas, balki ijtimoiy vijdon, inson sha‘ni, bir shaxsning ichki ehtiyoji sifatida ifodalanadi. Muallif bu so‘z orqali insonning o‘z hayoti va borlig‘i oldidagi mas‘uliyati, vijdoniga hisob berish ehtiyoji haqida so‘zlaydi.

Elchiyevning ruhiy tubanlashuvi jarayonini muallif quyidagi satrlar orqali yorqin ifodalaydi:

“Yana shu narsaga iqrar bo‘ldiki, hayotdan qo‘rqib yashaydi. Hech kim onadan qo‘rqoq yoki botir bo‘lib tug‘ilmaydi, tevarak-muhit, qolaversa, o‘zining fe‘l-atvori shunga olib keladi. Qarab-sizki, ko‘ziga hech nima ko‘rinmaydigan o‘t-olov o‘spirin bir kun borib ayanchli kimsaga, soyasidan ham cho‘chiydigan qo‘rqoqqa aylanibdi. Negaki, u endi o‘zidan ortib o‘zgalar to‘g‘risida ham o‘ylay boshlagan, qayg‘ura boshlagan. Elchiyev ham shunga o‘xshab, avvaliga xotinini, topgan baxtini o‘ylab qo‘rqibdi, keyin bola-chaqasini o‘ylab qo‘rqibdi, kattaroq biror ishga bel bog‘lagani jur‘ati yetmabdi, ikkilanibdi, hadiksirabdi. Boriga shukur qilib, qanoat qilib yuraveribdi. Intilmabdi! Qayig‘ini erkin qo‘yibdi – qayoqqa suzsa suzaversin! Tizginsiz, sarsari qalqib yurgan qayiq nogahon dovulga uchrab, chilparchin bo‘libdi, ichidagi odam esa qo‘rqoq, noshud kimsaga aylanib qolibdi. Aslida, boshiga tushgan bu balolar ana shu qilmishlariga yarasha taqdirning bir jazosi – javobi emasmi?” [2:152-153].

Ushbu iqtibos orqali muallif qahramonning faqat shaxsiy emas, balki umuminsoniy ruhiy fojiasini ochadi. Bu holat, o‘z navbatida, qissani badiiy-psixologik yondoshuv nuqtayi nazaridan yuksak saviyaga olib chiqadi. Muallif insonning qo‘rquv, ikkilanish, xavotir va hayot oldidagi mas‘uliyatdan kelib chiqqan ruhiy inqirozini keng qamrovda yoritadi.

Qissadagi ichki drammatizm nafaqat Elchiyev obrazida, balki atrofdagilarning loqayd munosabati, muammolardan yuz o‘girishi orqali ham namoyon bo‘ladi. Muallif “javob”ni na davlat, na insonlar, balki hayotning o‘zi berishi kerak degan falsafiy pozitsiyani ilgari suradi.

Natijada, “Javob” qissasi Erkin A‘zamning nafaqat badiiy, balki falsafiy-ma‘naviy qarashlarini mujassam ifoda etuvchi, inson ichki drammatizmi va psixologik murakkabligini yuqori badiiy saviyada aks ettiruvchi asar sifatida ajralib turadi. Unda real voqelik, inson ruhiyati va falsafiy ta‘birlar o‘zaro uyg‘un tarzda bayon etiladi va bu holat asarni zamonaviy o‘zbek adabiyotida psixologik realizmning yetakchi namunasiga aylantiradi.

Asqar Shodibekov Erkin A‘zamning “Otoyining tug‘ilgan yili” qissasidagi markaziy qahramon bo‘lib, u zamonaviy o‘zbek nasrida o‘zgacha fe‘l-atvor va ruhiy erkinlikka ega obraz sifatida ajralib turadi. Uning to‘g‘riso‘zligi, hech bir muhitga moslashmaslik xususiyati va murosasiz hayotiy pozitsiyasi muallif tomonidan nafaqat xarakter sifatida, balki falsafiy va ijtimoiy tip sifatida yaratilgan.

“Otoyining tug‘ilgan yili” o‘zbek adabiyotshunosligida munosib bahosini olib kelmoqda. Quyida mazkur asar yuzasidan o‘zbek adabiyotshunosligida ilgari surilgan ayrim muhim fikr-mulohazalarni keltirib o‘tamiz.

“Tan olib aytish kerak, mazkur qissa nafaqat adib ijodida, balki o‘zbek adabiyotida ham o‘ziga xos o‘rin tutadi. Asardagi Asqar Shodibek o‘g‘li mavjud stereotiplarga sig‘mas, chapani, betgachopar, shartaki qahramon sifatida shu paytgacha yaratilgan obrazlardan keskin farq qiladi. Shuning uchun bo‘lsa kerak, “Otoyining tug‘ilgan yili” chop etilishi bilan bu obraz adabiyotshunosligimizda ko‘plab fikr-mulohaza va bahslarga sabab bo‘ldi” [3:95].

Adabiyotshunos Ochil Tog‘ayev o‘zining “Grajdanin – insonning shakllanishi” nomli ochiq maktubida Erkin A‘zamning “Otoyining tug‘ilgan yili” to‘plamiga kiritilgan asarlarga, xususan, ushbu nomdagi qissaga alohida e‘tibor qaratadi. Olim asarga nisbatan o‘z munosabatini ochiq va samimiy tarzda, publitsistik bayon uslubida ifoda etar ekan, uning badiiy va ruhiy ta‘sirini yuqori baholaydi. U, ayniqsa, real hayotdan olingan holatlar, sodda voqealar orqali keng o‘quvchi ommasi qalbiga yetadigan teran g‘oyalarning bayon etilishini alohida ta‘kidlaydi. Tog‘ayev qissa haqida fikr yuritir ekan, shunday yozadi: “Otoyining tug‘ilgan yili” nomli qissangizda ba‘zi asarlardagi kabi alg‘ov-dalg‘ov voqealar sodir bo‘lmaydi. Unda, asosan, bir qahramon va bir necha lavha obrazlar ochib berilgan. Biroq, kundalik oddiy voqealar tasviridan iborat bu asar kitobxonni

hayajonga soladi, chuqur o'ylatadi. Buning sababi, qissangizda odamlar dilidagi dolzarb masala, fikr-mulohazalar ichki bir samimiy tuyg'u bilan zikr etilgan" [4,112].

Mazkur fikrlar qissaning syujetli dinamikasiga emas, balki ichki mazmun, falsafiy-ruhiy terenlik va qahramonning ichki kechinmalari orqali ta'sir etuvchi badiiy salohiyatiga bag'ishlanganini ko'rsatadi. Shu jihatdan ham Ochil Tog'ayevning tahlili qissaning real hayot haqiqatlari bilan uyg'unligini hamda o'quvchi ongini teran mulohazaga chorlash xususiyatini ochib beradi.

Professor Hamidjon Boltaboyev ham "Otoyining tug'ilgan yili" qissasiga to'xtalar ekan, uni nafaqat individual qahramon tafakkuri orqali, balki asarning umumiy ruhi, ohangi va g'oyaviy yo'nalishi orqali ham tahlil etadi. Uning fikricha, qissa o'z mohiyatiga ko'ra soxtalik, ma'naviy bo'shliq va loqaydlikka qarshi yozilgan ichki bir isyon sifatida namoyon bo'ladi. Muallif qahramonning jamiyatda odatiy holga aylangan bee'tiborlik va ma'naviy inqirozlarga nisbatan yuzaga kelgan ichki qarama-qarshiligini shunday ifoda etadi: "Qahramon kechinma-sarguzashtlari tarzida bayon etilgan bu asar soxtalikka, hissizlikka qarshi isyondir. Uning qahramoni hamma ko'nikib, e'tibor bermay qo'ygan voqealardan yonadi, qabihlik, manfaatparastlik va boshqa chirkinliklarning yuziga tupuradi, biroq ularga qarshi yolg'iz "zaharli tili" bilangina kurashadi. Ba'zi o'rinlarda bu qahramon artistlik qilayotganday yengil-yelpi harakat ham qiladi" [5].

Shu bilan birga, adabiyotshunos va tanqidchi Norboy Xudoyberganov ham mazkur qissadagi Asqar obraziga yuqori baho berib, uning badiiy va ma'naviy yuksakligini ta'kidlaydi. U Asqarni ijtimoiy-axloqiy qadriyatlarni ilgari suradigan faol, tiniq vijdonli, insoniylik g'oyalarini targ'ib etuvchi timsol sifatida baholaydi [6,90-130].

M.Sheraliyeva shunday yozadi: "... muallif simpatiyasi to'laligicha Asqar Shodibekov tomonida turadi. Bu o'rinda yozuvchi ideali bosh qahramon ilgari surayotgan, himoyasiga chiqayotgan ma'naviy-axloqiy me'yor sifatida ko'rinadi. Yozuvchi idealiga ko'ra, inson ma'naviy-axloqiy me'yorlarga amal qilibgina qolmay, boshqalar bilan munosabatda ayni qadriyatlarni himoya qila olishi ham kerak" [7,66].

M.Sheraliyeva fikrida Asqar Shodibek o'g'li nafaqat ichki adolat va vijdon egasi, balki uni jamiyatda ifoda etish, himoya qilish qobiliyatiga ega bo'lgan faol fuqarolik pozitsiyasini namoyon etuvchi qahramon sifatida ko'riladi. Yozuvchining estetik ideali aynan shu qahramonda jismlangan bo'lib, u orqali muallif o'zining hayotiy, falsafiy va axloqiy qarashlarini tubdan ifoda etadi. Asardagi faollik – bu tashqaridan emas, balki ma'naviy pozitsiyadan kelib chiqadigan ichki faollikdir. Asqarning insonlar bilan munosabatda ham ana shu me'yorlarga tayangan holda ish tutishi yozuvchi uchun ideal shaxsning belgisidir. Olimaning yuqoridagi mulohazasi qissaning g'oyaviy-axloqiy asoslarini ochishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, yozuvchi bilan qahramon o'rtasidagi ma'naviy hamohanglikni ko'rsatadi. Shu jihatdan ham Asqar obrazi muallifning yuksak insoniy qadriyatlar, ma'naviy poklik va faol pozitsiya borasidagi estetik idealini o'zida mujassam etgan deb baholash mumkin.

Asarda Asqar obraziga shunday ta'rif beriladi:

"Ana shunday, hamma meni otasini ham tanimaydigan shartaki, beandisha, deydi. Bu gapda qanchalik jon bor – yolg'iz xudoga ayon. Lekin shunisi aniqki, nima haqda bo'lmasin, kimga, qaysi sharoitda ekanidan qat'i nazar, doimo ko'nglimdagi gapning indallosini aytib qo'ya qolishga qiziqaman. Dastlabki tanishuvdayoq suhbatdoshimning yuziga "ko'zgu" tutaman – marhamat qilib asl basharasini ko'rsin! Shu odatim tufayli necha bor kallam g'urra bo'ldi, necha-necha martalab pand-u pushaymon yedim. "Bugundan boshlab – tamom, endi aslo bunday qilmayman!" deya ont ichaverib, qasam men uchun suvga aylandi. To'g'ri gap tuqqaningizga ham yoqmaydi, ammo ilojim yo'q: rostini aytmam – ichimda yana bir odam paydo bo'lib, men bilan bahslashadi, meni go'r azobiga soladi; aytmam – talay vaqt o'zimga kelolmay, dunyodagi eng pachoq, ojiz

kimsadek xo'rlanaman; aytmam – bir necha kun tanimda tipratikan o'rmalagandek bezovtayur behuzur yuraman. Menga qiyin, lekin nachora? Sut bilan kirgani jon bilan chiqarmish, ya'ni, bukrining davosi – go'r. Nima deymiz – men yuziga “ko'zgu” tutganlar shunga umid bog'lab sabr qilsinlar! Ularga ham qiyin, lekin nachora?” [8,5]

Ko'rinadiki, Asqar haqiqatni aytishdan hech qachon cho'chimaydi; hatto bu gaplar uni o'z oilasi, qarindoshlari, muhandislar, domlalar yoki hatto sevgilisi bilan ziddiyatga olib kelsa ham, u vijdoniga xilof kelmaydi. Uning hayotga nisbatan qarashi idealistik emas, balki qattiq realistikdir: u kishilarning yuzlaridagi niqobni yirtib tashlash, har bir sun'iylikni fosh etish va “asl yuz”ni ko'rsatishga intiladi. Shu boisdan ham u hamisha turli to'qnashuvlar markazida bo'ladi. Bu to'qnashuvlar uning tashqi hayotida muvaffaqiyatsizliklar, ichki olamida esa kuchli iztiroblar keltirib chiqaradi.

Muallif Asqar Shodibek o'g'li obrazini yumor va dramatizmning o'zaro uyg'unligida yaratadi. Bu ikki uslubiy qarama-qarshilik – hazil va iztirob, kinoya va ruhiy og'riq o'rtasidagi muvozanat yozuvchining mahoratli badiiy psixologiyani shakllantirishdagi muhim vositalaridan biriga aylangan. Erkin A'zam aynan shu uslubiy yondashuv orqali qahramonning ruhiy holati, ichki qarama-qarshiliklari va hayotga bo'lgan keskin munosabatini ta'sirchan ifodalaydi.

Asardagi ayrim epizodlar, xususan, Asqarning ustoziga nisbatan ochiq-oydin tanqidi, uning ikkiyuzlamachi xatti-harakatlarini achinarli va biroq kulishli holda fosh etishi, shuningdek, sevgilisi Matluba bilan munosabatlaridagi dramatik uzilish bir paytning o'zida ham kulgu, ham iztirob uyg'otadigan sahnalarga aylanadi. Bu holatlarning ta'sirchanligi, avvalo, muallifning hayotga falsafiy-insonparvarona yondashuvi va yumorni insoniy iztirob bilan uyg'unlashtirish mahorati bilan bog'liq.

Shu jihatdan, Asqar Shodibek o'g'li obrazi hayotning ko'p qatlamli mohiyatini, ya'ni inson erkinligi, vijdon, haqiqatni izlash va o'zligini saqlab qolish uchun olib boriladigan kurashni badiiy ifoda etuvchi timsol sifatida yuksak badiiy va falsafiy yuklamaga ega. Uning hayotga muhosasiz munosabati, ortiqcha so'z va ikkiyuzlamalikka qarshi ichki qarshiligi ayni vaqtda ham dramatik, ham yumoristik ifodada namoyon bo'lishi qahramonni yanada hayotiy va ta'sirchan qilib ko'rsatadi.

U to'g'riso'zligi orqali jamiyatdagi illatlarni fosh etadi. Qissa yakunida Asqar jamiyatdan jismonan chetlashmagan bo'lsa-da, ma'naviy jihatdan yakkaligini his qiladi. Uning har qanday vaziyatda ham kurashishda davom etishi faqat shaxsiy e'tiqod ifodasi emas, balki butun bir avlodning ruhiy pozitsiyasi, ichki dramasini ifoda etuvchi dasturiy g'oya sifatida aks etadi. Shu jihatdan qaralganda, Asqar obrazi nafaqat bir shaxsning dramasini, balki murakkab zamonda insonning ichki erkinlik uchun kurashini ifoda etuvchi tipaj sifatida talqin etilishi mumkin. Uning obrazi orqali Erkin A'zam hayotning asl qadriyatlari, to'g'riso'zlikning haqiqiy qiymati, shaxsiy pozitsiya va vijdon oldidagi mas'uliyat haqida o'quvchini o'ylashga undaydi.

Umuman olganda, adib “Javob” va “Otoyining tug'ilgan yili” asarlari orqali o'zbek adabiyotidagi psixologik realizmni yangi bosqichga olib chiqqan. Yozuvchi tomonidan yaratilgan qahramonlar orqali inson va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar, ichki to'qnashuvlar, vijdon, haqiqat uchun kurash singari keng ma'naviy va falsafiy masalalar badiiy-psixologik uslubda chuqur talqin etilgan. “Javob” qissasida Nuriddin Elchiyev vijdon, jamiyat va sukut dramasi bilan kurashar ekan, “Otoyining tug'ilgan yili”dagi Asqar Shodibek o'g'li orqali shaxsiy pozitsiya, haqiqatso'zlik, to'g'riso'zlik kabi qadriyatlar yumor va dramatizm uyg'unligida ifodalanadi. Ikki asarda ham qahramonlarning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va individual pozitsiyasi orqali zamon va jamiyatga nisbatan chuqur munosabat bildiriladi. Bu holat Erkin A'zam nasrini nafaqat badiiy, balki falsafiy-ma'naviy salohiyatga ega adabiy maktab sifatida qarashga asos yaratadi. Maqolada tahlil qilingan ikki qissa misolida yozuvchining inson ongi, ruhi va vijdoni orqali hayot

va jamiyatni anglashga qaratilgan estetik qarashlari, psixologik tahlil mahorati va ichki dramatismni yuksak badiiy ifodaga aylantirish salohiyati ochib berildi. Shu jihatdan, Erkin A'zamning ushbu asarlari zamonaviy o'zbek qissachiligining yuksak yutug'i, milliy adabiyotimizning ma'naviy-estetik boyligi sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Улугов А. Қиссачилигимиз қирралари. – Т.: Ўқитувчи, 1991. – 136 б.
2. Аъзам Эркин. Жавоб / Кечикаётган одам. Қиссалар. – Т.: Шарқ, 2002. – 448 б.
3. Шофиев О. Эркин Аъзам насри бадияти. Монография. – Т.: Qaqnus mediya, 2019. – 172 б.
4. Тогаев О. Гражданин – инсоннинг шаклланиши (Эркин Аъзамовга) / Прометей олови. – Т.: Ёш гвардия, 1985. – 224 б.
5. Болтабоев Ҳ. Ўз сўзини излаб... // ЎзАС. – 1982 йил 20 август.
6. Худойбергенов Н. Ўзи ҳам, сўзи ҳам / Сени ўйлайман, замондош. – Т.: Адабиёт ва санъат, 1983. – Б. 90-130.
7. Шералиева М. Ҳозирги ўзбек насрида киноя: ижтимоий-психологик омиллари, поэтик тизимдаги ўрни. Монография. – Т.: Akademnashr, 2016. – 224 б.
8. A'zam Erkin. Otoyining tug'ilgan yili. – Т.: Yangi kitob, 2025. – 128 б.

